

ÖZET

Bugün milyonlarca kişiyi peşinden sürükleyen ve halen dünyada en fazla sporcusu ve seyircisi bulunan futbol, Türkiye'de oynanmaya başladığı günden itibaren daima önemli bir yer işgal etmiş, toplumda meydana gelen sosyo-ekonomik değişim ve dönüşümle birlikte kitle iletişim araçlarının da yardımıyla popüler kültürün, tüm manipülasyonlarına karşın, toplumsal praksis olma özelliğini hep korumuştur. Günümüzde artık futbol, taraftarların taşkınlıkları ve saldırganlıkları sonucu, şiddet, fanatizm ve holiganizmle sosyal bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu makalenin genel amacı, futbol iktidarının futbol seyircisini fanatik davranışlara, şiddet ve saldırganlığa iten, kültürel, ekonomik ve politik toplumsal olguların sosyolojik ve psikolojik sebeplerle birlikte, futbol fanatizminin, ortaya çıkış nedenleri incelenerek, futbol terörünün azaltılması yönünde çözüm önerileri üretilmektedir.

SOCCKER POWER AND FANATICISM REFLECTION OF TURKEY CARTOONS

Soccer has been followed by millions of individuals and it is believed in today's world, soccer has the biggest number of players and viewers. Soccer has been taking an important part in Turkey since it was played for the first time. Although popular cultures' all manipulations, soccer has been always preserved its feature of being social praxis due to social-economic changes and transformations in society by help of mass communication devices. Nowadays, soccer becomes social problem as consequences of overreaction of supporters and their aggressive behaviors that result in violence, fanaticism and hooliganism. Overall objective of this article is that trying to understand and investigate reasons of soccer fanaticism by means of not only cultural, economical and political social issues but also sociological and psychological motives that force soccer viewers to fanaticism behaviors, violence and aggressiveness. Moreover, in this article it is also aimed to provide some solutions to soccer terrorism.

Anahtar Kelimeler : Futbol, Holigan, Futbol Fanatizmi, Şovenizm

Key Words : Football, Hooligans, Football Fanaticism, Chauvinism

Gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olan spor etkinlikleri; özellikle seyirci, şampiyon ve madalya üçlüsünden oluşan, görsel yönü ön plana çıkan, kitleleri peşinden sürükleyen, politika ve ideolojilerin reklâm aracı olabilen anlam değişikliğine uğratarak ticarileştirilen insani bir etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Sporun ne zaman ve şekilde ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte genel kabul insanların doğaya karşı verdikleri var olma savaşı içinde, bedensel ve zihinsel olarak sürdürdükleri eylemlerinin barışçıl benzetimi olduğu düşüncesi yatmaktadır. İlkçağ toplumlarında sözsüz iletişimin geçerli olduğu dönemlerde insanoğlu, yaşadığı doğal evreninin bir parçası olarak var oluş ifadesini bedeninin gücüyle sağlamıştır. Yaşam güvencesinin bir teminatı olarak inanılan bu kutsal ayin, adak, bağış ve kurban gibi törenler kelimenin gerçek anlamıyla basit oyunlar biçiminde gerçekleşmekteydi. Huizinga,² yeryüzünde insana ait her şeyin başlangıcının oyun olduğunu ileri sürer. İnsanın içsel yapısında önemli bir yer kaplayan “oyuncu” özelliği, ancak beden bütünsel yapısı içinde zihinsel, tinsel ve bedensel bütünlük olarak ortaya konabilir. Modern çağda spor ise ferdin doğal çevresini beşeri çevre haline çevirirken, zamanla elde edilen kazanımlarla boş zaman faaliyetinden bir mesleğe dönüşümündeki sosyalleştirici etkiye sahip bir araç konumuna gelmiştir.³ Toplumun sosyal yapısı içinde spor, “uyuma” ve “çatışma” modellerinin yanı sıra huzursuzlukların, sapma davranışlarının azaltılması ve bunların normlarla ahenkleştirilmesi, gerginliklerin toplumun yararına yönlenebilmesinde kolektif bir uğraşı olması nedeniyle insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve toplumsal katılımın artmasına hizmet eden⁴ önemli faktörlerden biridir.

Spor çeşitleri arasında, dünyanın dört bir tarafında milyonlarca insana heyecan kaynağı olan futbol, yüzyılın en popüler sporudur. Bugün artık futbol, sadece bir oyun olmanın ötesinde çağdaş

* Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Tasarımı Bölümü,

E-mail: s.hunerli@iku.edu.tr

1- A. O. Özcan, “Spor Felsefemiz ve Problemleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2001, s.91-200.

2- Huizinga, J., *Homo Ludens*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

3- Kılıçgil, E., *Sosyal Çevre-Spor İlişkileri*, Bağırın Yayınevi, Ankara, 1985.

4- Çobanoğlu, Y., *Spor Sosyolojisine Giriş*, CBÜ BESYO, Manisa, 1997.

popüler kültürün derinliklerini keşfetmemizde etkili olan bir araç konumundadır. Futbol oyununun ilk olarak hangi tarihte ve hangi ülkede oynanıldığı hakkında kesin bir hükme varmak zordur. Çünkü bilinen bir hakikat vardır ki, ilkel insanlar dahi yuvarlak cisimlerle oynamaktan zevk almaktaydılar ve bugün olduğu gibi eski çağlarda da, küre şeklinde ve yuvarlanan cisimler insanlar için bir oyun ve spor vasıtası olmuştu. Futbol, bir yüzyılı aşan son biçimiyle ülkeler arasındaki dil, din ve politika farklılıklarını geriye itmiş, globalleşen dünyayı saran ortak bir heyecan ve rekabete dönüşmüş ve modernleşme süreciyle birlikte belirli bir alt kültüre ait oyun olmaktan çıkıp kitleleri peşinden sürükleyen popüler bir eğlence aracı haline gelmiştir. İnsanlar bireysel dünyasında aradığı desteği kimi zaman dinde kimi zaman ideolojilerde kimi zaman da tuttuğu takımda bulmaktadır. Futbol aracılığıyla kimlik edinme ve aidiyet duygusu hissetmelerinin yanı sıra futbol tutkusu ile kendilerinden geçerek deşarj da olabilmektedirler. Günümüzde geldiğimiz noktada futbolun toplumda kazandığı yüksek statüye bağlı olarak futbolla ilişkili seyirci şiddeti de, bir yandan oyunun geleceğini, öte yandan “toplum huzuru”nu da tehdit eden bir problem olarak algılanır olmuştur.⁵ Bir taraftar için, tuttuğu takımın işlevi bir referans grubu olarak görülmekte ve onun başarısı, kendisi için bir tür güven ve iftihar duygusunun kaynağı olmaktadır. Tuttuğu takım başarısızlığa uğradığı zaman da, tersine, kişisel bir kayıp duygusu uyandırmaktadır. Bu algılama biçimi futbolu, sahada uygulayan sporcunun da tribündeki taraftarların ve seyircilerin de davranışlarının daha saldırgan ve şiddete yönelik olmasına neden olmuştur. Futbolun dünya üzerinde bu kadar çok insan tarafından ilgiyle izleniyor olması bile başlı başına sosyolojik bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Yöntem

Futbol şiddeti, öfkeyi, sevinci ve neşeyi içinde taşıdığı için incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir yapıya sahiptir. Futbolda fanatizminin, bu çalışmada klasik yaklaşımlar çerçevesinde yapılan çalışmalardan farklı olarak bu yaklaşımlarda olgu, hiçbir genellemeye gitmeden, imgesel anlamda futbol için hazırlanmış karikatürlerin diliyle açıklanmaya çalışılmıştır. Probleminin tanımlanması ile kavramsal çerçeve belirlenerek, ilk olarak içerik analizi, örnekleme yoluyla, “saldırganlık” ve “şiddet” olgusunun, oluşum süreçleri objektif, sistematik ve niteliksel olarak tanımlanmaktadır. Taraftarların şiddet içerikli davranış ve davranış niyetlerini soyut bir biçimde değil, futbol maçlarında sergilenen saldırgan davranışların nedenlerini ve kökenlerini ortaya koyması açısından, futbol seyircisini oluşturan kitlenin sosyal, ekonomik ve kültürel durumları incelenecektir. Ülkemizde kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve etkilerinin hissedilmesi, futbolu evrensel bir dil olarak yaygınlaştırarak, oluşturduğu mesajlarıyla yeni değişimler sağlamaktadır. Bir olayı veya bir tarihsel olguyu tanımlamada seçilen sözcükler kadar kullanılan görsel anlatım unsurları da aynı zamanda bazı tarihsel/toplumsal süreçleri nasıl kavramlaştırdığını ve nasıl kurguladığını anlatan anahtarları oluşturmaktadırlar. Kitle iletişimi “toplumsal anlamın” oluşturulması ve bunun toplumdaki iktidar odaklarının mevcut hegemonyacı söylemlerinin tanımladığı “ortak duygusal” referans çerçevesi ile futbol terörünün de oluşum sürecinde etkin bir biçimde rol oynamaktadır. İletişimin sürecinin anlaşılması, bu süreci oluşturan her bir ögenin kültürel, göstergibilimsel ve söylemsel niteliklerinin birlikte incelenmesi ile olanaklıdır. Tanımlayıcı ve kesitsel özellik taşıyan bu çalışma, geçmişte ve halen var olan bir durumu olduğu gibi imgesel olarak tanımlamayı, konu edilen olayı, kendi koşulları içinde değerlendirilmeyi amaçlamaktadır. İnsan psikolojisini doğal olarak seyircinin psikolojisini olumsuz etkileyen, kendilerini engellenmiş, bastırılmış ve güvensiz hissetmelerine neden olduğunu düşünülen faktörlerin, saldırgan duygular yarattığı varsayımıyla psikolojik çatışmalar yaratan, hırçın, asi ve saldırgan davranışlarda bulunmaları “fanatizme” bağımlı değişken olarak ele alınacaktır.

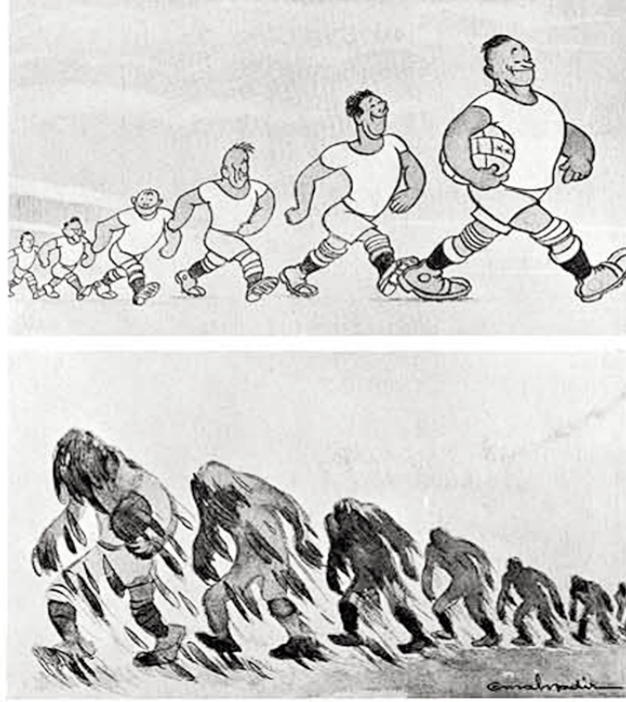
Karikatür Anlatım Dili

Bilgi çağı olarak nitelenen günümüzde, kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşam üzerindeki yönlendirici ve biçimlendirici gücü iktidarın oluşmasında da etkin bir rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçlarının futbol üzerindeki etkinliğinin evrensel nitelikleri Türkiye’de de görülmektedir ve futbolun iktidarının oluşmasında belirleyici niteliği göz ardı edilemeyecek denli etkilidir ve önemlidir.

5- Murphy, P., Williams, J., Dunning, E., **Football on trial**, Spectator violence and development in the football world, Routledge, London, 1990.

Günümüzde görsel sanatların yaygın bir anlatım tarzı olan ve özellikle toplumsal yaşantının etkilerinin baskın ve abartılı şekilde anlatıldığı karikatürler, gündelik hayata yön veren futbol karikatürleriyle de önemli etkiler bırakmaktadır. Karikatürün insanın ya da toplumun olumsuz yönlerini, zayıflığını, kusurlarını, vs. eleştirerek, izleyicide etkili ve hızlı bir gülme duygusu yaratma amacı vardır. Karikatürlerin oluşturduğu kendine özgü “şiddet” anlayışı, paradoksal bir biçimde, şiddeti her geçen gün daha çok malzeme olarak kullanmadan edemeyen aynı medya elinde sistemin bütününden ve her alandaki işleyişinden tecrit edilmiş salt hukuksal ve kültürel önlemlerle önü alınması gereken bir melanet ya da toplumsal hastalık olarak anlaşılırken, aynı medya futbol alanım zaman zaman egemen olduğunu söylediği şiddeti de, salt kültür içi bir fenomen olarak futbol (spor) kültürünün geleneklerini anımsatarak önlemeye çalışmaktadır. Modern futbolun İngiltere’den çıkarak yayılması sırasında özellikle Osmanlı İmparatorluğunun belli başlı ticaret limanlarındaki kentlere yerleşen İngilizler ve Rumlar tarafından oynanıyor olması futbolun ilk algılanışını önemli oranda etkilemiştir. Osmanlı topraklarında ilk futbol maçının 1875’te Selanik’te oynandığı bilinmektedir. Ancak, bu sıralarda Müslüman gençlerin futbol oynamaları hoş karşılanmayacağı için, Türklerin futbol oynamaları için biraz daha süre geçmesi gerekmiştir. Futbolun Türkiye’de kabul görmesinden günümüze değişen tatmin anlayışı karikatürlerde de yer almaktadır.

Cemal Nadir’in 1934’de çizdiği, Yağmur Mevsiminde Taksim Stadyumu’nda Maça girerken, Maçtan Çıkarken adlı karikatürüyle futbolun ülke genelinde ilk yıllarda nasıl algılandığını ve basit bir sportif mücadele hatta çile olarak görüldüğü anlatılmaktadır. Bu karikatürde futbolun günümüzde pek kullanılmayan çağrışımsal ve alaycı simgesel dili, ülkemizin futbolla tanıştığı ve geliştiği yarım asırlık sürede yaygın olarak kullanılmıştır. “Top”, “topçu”, “top oyunu” ve “ayak topu” gibi benzetmeler hem bir algılanışı hem de bir bakış açısını yansıtmıştır.

Resim-1: Cemal Nadir, Yağmur Mevsiminde Taksim Stadyumu’nda Maça girerken, Maçtan Çıkarken. 1934, s.2

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de futbolun tarihsel gelişiminin başlangıcında maçlarda seyirciler arasında güçlü bir ayrım olmadığı bilinmektedir. Nadir’in bu karikatüründe de seyirci faktörünün olmadığı sadece doğa şartlarıyla mücadele eden sporcuların olduğu görülmektedir. Futbolun gelişim süreci incelendiği zaman ortaçağda İngiltere’de de bazen iki binden fazla kişinin katıldığı top oyunlarında ülkemizde olduğu gibi “tarafdarlık” kavramı olmadığı gibi seyirci ve oyuncular arasında ise çok küçük bir ayrım olmaktadır. Spor ile ilgili yapılan incelemeler, taraftarlığın iki işlevinin olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi, kişide bir yere ait olma duygusu uyandırması, diğeri ise, “fanatik” kelimesinin çağrıştırdığı, başka ortamlarda yapıldığında toplum tarafından kabul edilmeyecek davranışların “tarafdarlık” adı altında çıkış yolu bulmasıdır.⁶

Türkiye’de Futbol İktidarı

İnsanlık serüveninin başından itibaren bir iktidar serüveninin, iktidarı bir ele geçirme çalışmasının olduğu bilinmekte ancak iktidar nedir, iktidar nerelerdedir ve iktidara sahip olan kimdir sorularına bugüne kadar her düşünür farklı bir yorum ile karşımıza çıkmaktadır. İktidar toplumsal kuramın inşasında ve pratiklerin yönlendirilmesinde merkezi öneme sahip bir olgu olarak görülebilmektedir. Foucault’nun iktidar kavramının tanımında genelde iktidar ilişkilerinin içerisinde bir siyasal iktidar düşüncesi bulunmadığı Foucault’nun bu anlamda iktidardan bahsetmediği düşüncesi yaygındır. İktidarın değişmez bir olgu olduğu düşünülmekte, değişmez bir tözsellik olarak iktidarın hiçbir zaman bulunamayacağı belirtilmektedir. Futbolun iktidar mücadelesi bu çalışmada yer alan karikatürlerin konusunu belirlemektedir. Şevket Yalaz’ın futbol iktidarının diyagramatik özelliğini sembolik olarak biçimlendirip, kuvvetlendirdiği ve bu değişkenlik sürecinde iktidarın kuvvetlenip belli bir biçime girdikten sonra güçler arasındaki ilişkilerin değişmesini anlattığı bu karikatürde, iktidar yolunda adalet parayla sağlanmaktadır. Karikatürde bir hakemin adalet anlayışı, klasik bir göstergesi olan teraziyle ifade edilirken; oyun ve para arasındaki eşit dengesinde para unsurunun ağır bastığı görülmektedir.

Resim-2: Şevket Yalaz, Futbol.

6- Ankan, A.N., *Farklı Branşlardaki Spor Seyircilerinin Sosyo-Kültürel Profili ve İzleyicilik Durumları Üzerine Bir Araştırma*, G. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2000.

Türkiye’de toplumsal ve kültürel dokunun kolayca örtüştüğü futbol, kısa bir sürede bir oyundan amansız bir rekabete dönüşürken başta medya olmak üzere oluşan koşulların da etkisiyle “Mahalli Şovenizm” ya da “kent savaşları” olarak bilinen görünümüyle kitlesel bir tehdit haline gelmiştir. Belirli bir süreç içerisinde kurgulanış futbolcuların oyun içerisindeki kazanma odaklı iktidar mücadelesi ile oyun dışı rol güçler arasındaki ilişkilerin oyuna müdahil olarak iktidarı ele geçirme çabası sporun yozlaşmasına neden olmaktadır. Futbol oyununda bu yozlaşmanın giderilmesi demokratik bir yapıya sahip olması ve “eşitlik” kavramı üzerinde temellenmesi, oyun kuralları ve tribünlerde “tarafdar” kimliği altında tüm sosyal farklılıkların ortadan kalkması kent kalabalıklarının bu oyuna yönelmesinde önemli etkindir.

Resim-3: Selçuk Hünerli, “Futbol”, *Aydınlık*, 1991.

Futbolun bir oyun olduğu ve kuralları olduğunu düşünülürken, taraftarlık inancının şovenizme dönüşmesindeki temel etkenin, her ne şekilde olursa olsun iktidarı ele geçirme mücadelesinden farklı bir şekilde olmadığı görünmektedir. Bu mücadelenin saha dışında ve illegal olarak sürmesi sonucu futbol terörü beslenmekte ve başta gençler olmak üzere yeni neferler bünyesine dâhil edilmektedir.

Futbolda Kavram Olarak Grup, Taraftarlık ve Fanatizm

Futbolun etkilerinin daha yoğun hissedildiği gelişmekte olan ülkelerde futbola yüklenen anlam ve değer farklı olmasında, ülkenin hızlı bir geçiş döneminde olmasından dolayı yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel dengesizlikler büyük rol oynamaktadır. Bu dengesizliklerin yaşanması, toplumda sosyal tatminsizliğe, ekonomik yetersizliğe ve kültürel çatışmalara neden olmaktadır. Ülkede bu gibi olumsuzlukların yaşanması, bireyleri ve bu bireylerin oluşturmuş olduğu Türk futbol seyircisini de psikolojik olarak olumsuz etkilemektedir. Problemin tanımlanabilmesi için, yaygınlığı oranında çok farklı anlamlar yüklenen “grup”, “tarafdarlık”, “fanatizm” gibi terimlerin tanımlarına yakından bakmak uygun olacaktır. Türkiye geneline yayılmış taraftar profilleriyle ve bunlar üzerindeki etkinlikleriyle futbolun iktidarını paylaşmaktadırlar.

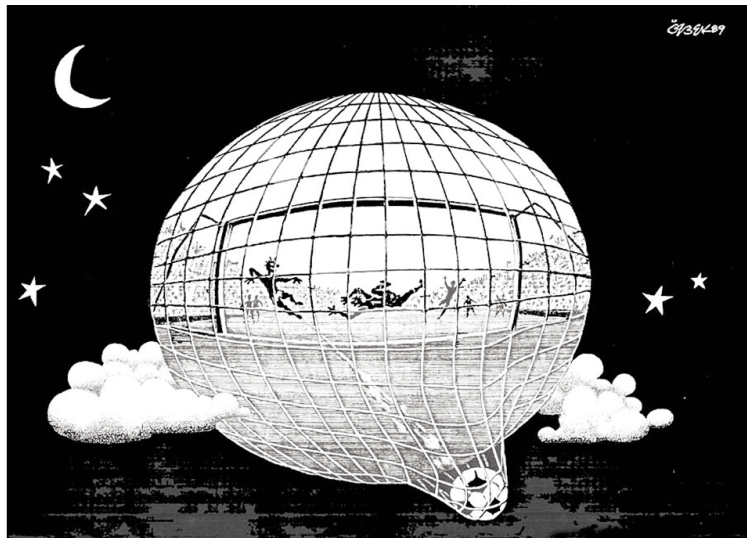
Resim-4: Metin Üstündağ, "Futbolun Büyüsü", PENGUEN, 2008.

Spor genelinde futbolun iktidarının oluşmasındaki önemli etkenlerin başında bu oyunun, günümüz toplumlarında çok büyük kitleleri yakından ilgilendirmesi gelmektedir ki teknolojik gelişmeleri çok hızlı biçimde uygulamaya sokan kitle iletişim araçları tarafından kitlesel ilgi sürekli olarak yinelenip, yeniden üretilerek sıcak tutulur. Turhan Selçuk'un "Futbol" karikatüründe olduğu gibi insanların dünyayı anlama ve algılama tarzlarında oluşan değişimler ve ortak iletişim dili olan futbol etrafında uzlaşması anlatılmaktadır. Futbolun iletişim dili izleyici merkezli olarak gerilim ve heyecan ile yeniden inşa edilmektedir. Taraftarlık, taraf olma, yani bir takıma karşı eğilim gösterme, onu destekleme, o takımın davranışlarına taraf olma, sempati duyma olarak da açıklanabilir. Bourdieu'nün illusio kavramı bağlamında, oyuncu ve izleyici üzerindeki etkisi farklıymış gibi görünürse de, bu farklılık oyuncu üzerinde yarattığı gerilim ve baskı onun başarımlarını etkileyeceğinden, alınacak sonuca etkisi bakımından oyuncu için büyük önem kazanmaktadır. Problemin tanımlanabilmesi için, yaygınlığı oranında çok farklı anlamlar yüklenen "grup", "tarafarlardık", "fanatizm" gibi terimlerin tanımlarına yakından bakmak uygun olacaktır. Türkiye geneline yayılmış taraflar profilleriyle ve bunlar üzerindeki etkinlikleriyle futbolun iktidarını paylaşmaktadırlar. Karikatürde yer alan bir çift ortak bir düşüncede uzlaşması sonucu seyirci ya da izleyici rolünden sıyrılarak yaşadıkları gerilim ve heyecanın yoğunluğu oranında oyuncularla özdeşleşmektedirler. Çağdaş ve endüstrileşmiş toplumlarda kadın-erkek farklılaşması azalmakla birlikte, henüz tamamıyla ortadan kalkmış değildir. Sahada taraftarlar arasında yaşanan gerginlik ortamında onların tepkisine neden olacak bir uyarımla karşılaştıklarında, içlerinde daha önceden var olan dürtüler arasında cinsiyet unsuru, saldırganlığa dönüşebilmektedir. Bireylerin tutmuş oldukları takımla kendilerini özdeşleştirme dereceleri, takımlarının renk ve sembollerine yükledikleri değerler, bireysel kimliğin oluşumunda etkili olmaktadır.

Resim-5: Turhan Selçuk, Futbol, 7.7.1990.

Kişinin hayatında futbol önemli bir yer tuttuğunda, kimliğin dikey yapılanışının en tepesinde futbol kimliği yer almaktadır. Çağdaş yaşamın insana kazandırdığı nimetlerin yanında vermiş olduğu sıkıntı ve doyumsuzluk, birincil ilişkilerin sekteye uğramasıyla dinginliğe kavuşma imkânını da yitirmiştir. Fanatik ve fanatik eğilimli olanlarda taraftarlık dikey kimlikte yer almakta ve taraftarlığın ölçüsünde (değişen ölçülerde) taraftarlık hiyerarşisi oluşmaktadır. Sloan'a göre, eğer insanlar spor karşılaşmalarını belirli bir arzuyu tatmin etmek için seyrediyorlarsa, katı anlamda sadece seyirci olan çok az kişi vardır. Gerçekten de spor seyircilerinin çoğunu sadece seyirci olarak nitelerek, olgunun duygusal yoğunluğunu ifade etmede çok yetersiz kalmaktadır. Belki de, bu kişileri, “dini ayinlere gerçekten inanan katılımcılar” gibi görmek daha yerindedir.⁷ Futbolun, insan psikolojisinde şimdiye değin başka hiçbir şeyde olmadığı kadar “takım ruhu” yaratması boşuna değildir. Eray Özbek’in “Futbol” başlıklı çalışmasında değişen grup olgusunun, futbol takımı içerisinde, seyirciler arasında ve günlük hayatta insanların birbirleriyle ilişkilerinde etkileri anlatılmaktadır. Sınırları belirsiz kalabalık içerisinde çok sayıda insan bir takım tutarak bir anda kolektif bir ruhun bir parçası olarak kendilerini bulmaktadır.

Resim-6: Eray Özbek, Futbol, 1989.

7- Sloan, L. R., **The function and impact of sports for fans: A review of theory and contemporary research**. In J. H. Goldstein (Ed.), “Sports, games and play: Social and psychological viewpoints”, Hillsdale, NJ, Laurence Erlbaum Associates, 1979, s. 219-262.

Karikatürde grupla değer ve iftihar duygularını paylaşarak günlük hayatın hayal kırıklıklarından, tatminsizliklerden ve monotonluğundan kaçarak yeni bir dünyanın kurulması anlatılmaktadır. Futbolun dünya çapında ilgi görmesinde, oyunun kendi özelliklerinden ve toplumsal değişim ile dönüşümlerden kaynaklanan çeşitli nedenlerle birlikte, günlük yaşamla olan benzerliğinin “toplumdaki merkezi değerleri yoğunlaşmış biçimde görünür kılmasının” önemi büyüktür. Taraftarlık, taraf olma, yani bir takıma karşı eğilim gösterme, onu destekleme, o takımın davranışlarına taraf olma, sempati duyma olarak da açıklanabilir. Turhan Selçuk’un karikatüründe olduğu takımın başarısızlığı fanatik bir taraftar için futbolun bireysel zevkten, benliğin çöküntü içine girmesine neden olur. Takımın gücü ve başarısı benliği destekler, başarısızlık durumu ise tahrip eder. Bu durum, düzenli bir seyirci topluluğunun bazı durumlarda dehşete kapılmış, kural tanımayan, saldırgan bir davranışa sevk edebilir. Bireysel seviyede veya toplumsal yaşamın bütün aşamalarında bu zihniyet egemen olduğunda, yenilgiler her şeyin kaybı olarak değerlendirildiğinde; korku ve ümitsizlik duyguları herkesi etkilemektedir. Bir taraftar için tuttuğu takımın işlevi bir referans grubu olarak görülmekte ve onun başarısı, kendisi için bir tür güven ve iftihar duygusunun kaynağı olmaktadır. Bu nedenle, taraftarı olduğu takımın yenilgisine katlanamayan bir kişinin intiharı, bir anda kendini tanımlayan ögenin sarsılmasıyla açıklanabilir.

Resim-7: Turhan Selçuk, Futbol.

Fanatizm

Futbol fanatizmi bir maçı durdurmak için kasıtlı olarak tasarlanmış gibi görünen, şiddet içerebilen saha işgallerini kapsar ve rakip taraftar grupları aralarında, değişik ölçeklerde sık sık tahribata yol açan türden meydan kavgalarını da ifade eder. Karikatürlerin anlatımında taraftar, futbol coşkusunun dozajını günlük hayatından gelen şiddet, mağlubiyet ve öfkeyle besleyerek yepyeni bir boyuta taşımış, bir oyunun taraftarlığın gerekliliğinden öte “savaşçı” ruhuyla toplumsal yara haline gelmiştir. Futbol birçok bakımdan “dövüş ekipleri” üyelerinin ve onların daha genç izleyicilerinin anlamlı, heyecanlı ve zevkli buldukları etkinlik türleri için son derece elverişli bir bağlamdır. Psikopat veya sosyopat olarak da adlandırılan bu kişilerin en belirgin özelliği çevreye uyum sağlayamamalarıdır. Seyirci şiddeti, futbolun geçirdiği bütün evrelere rağmen futbola eşlik eden bir olgu olarak göze çarpmaktadır. Ancak bu durum, ilk örneklerinden bu yana süregelen seyirci şiddetinin, özellikleri açısından hiç değişmeden günümüzde de devam ettiği anlamına gelmemektedir. Bir spor müsabakasında bu denli fanatik olabilmek, kişinin geldiği toplumsal katmana (sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik), aile sine, çevresine, eğitim seviyesine, coğrafi bölgesine, hepsinden önemlisi de yaşına bağlıdır. Resim 8’de yer alan karikatürde yaş faktörünün taraftarlığın dışavurumunda etkileri belirgin olarak görülmektedir. Takım, taraftar, seyirci, holigan, oyuncu alt kültürlerinin bütününe kapsayacak bir şek

ilde tanımlanabilecek olan futbol kimliği diğer toplumsal anlamlar ve öznelliklerden bağımsız bir şekilde var olmasa ve bunların bir kesim noktası ve göstereni olsa da tekil anlamlara ya da öznelliklere indirgenemeyecek bir özgüllük ve özerkliğe sahip görünmektedir.

Resim-8: Selçuk Hünerli, "Futbol", *Aydınlık*, 1991.

Futbol fanatikleri için futbol ya da futbolla ilgili bir konuda bir çeşit savaş heyecanı arayışı paylaşılan ve toplumsal olarak yerleşmiş bir arayıştır. Bu anlayışın temelinde bireysel saldırganlık fikri, sosyo-ekonomik faktörlerle birleşerek fanatizme dönüşmektedir. Futbol seyircisini saldırganlığa iten tutum ve davranışlarını etkileyen başlıca faktörler, bireylerin yaş, cinsiyet, aile yaşantıları, öğrenim durumları, danışma (referans) grupları, toplum içinde buldukları sosyal gruplar, iş düzeyleri ve gelir seviyeleri olarak bilinmektedir. Futbol sahalarında gençlerin saldırganlık eğilimlerinin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Kişinin değişik yaşlarda ilgi merkezleri oluşmakta, ileriki yaşlarda yeni ilgiler ortaya çıkmakta ve bu süreç ömür boyu devam etmektedir. Aile içinde, kuşaklar arasında bu tür çatışmaların olması, hoşgörünün bulunmaması, bireyler üzerinde bir baskı oluşturmakta, onların asi ve hırçınlaşmalarına sebep olabilmektedir. Bu çatışmalar ve sürtüşmeler her alana yansiyebileceği gibi çok kalabalık bir kitlenin oluşturduğu futbol stadyumlarına da yansımakta ve büyük saldırganlık olaylarının meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Toplumların gelişmesi ve sürekliliği toplumları oluşturan fertlerin eğitilmesiyle mümkün olacaktır. Türkiye gibi ülkelerde, devlet, ekonomik yetersizliklerden veya nüfusun çok fazla olmasından dolayı bireylerine gelecek eğitim imkânlarını sağlayamadığı zaman, toplum içinde yetişen bireyler sosyal problemlere eğilimli olmaktadır. Seyirciler üzerine yapılan araştırmalarda, Bozdemir'in (1998) yaptığı çalışmada %51,1'inin ilkökul ve ortaokul mezunu oldukları Arıkan'ın yaptığı çalışmada da seyircilerin %70,5'inin lise ve yüksekokul mezunu oldukları¹¹, Taşgın'ın yaptığı çalışmada ise %71,6'lık bir grubun lise ve üniversite mezunu olduğu sonucu çıkmıştır. Sonuç olarak; fertlerin genciyle, yaşlısıyla iyi bir eğitim alması sonucu toplumdaki suç oranlarının, olumsuzlukların azalacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla toplumdaki olumlu ve olumsuz işlerin, iyi ve kötü eğitim sistemi sonucundan kaynaklandığı apaçık bir gerçektir. Farklı toplumsal ilişkiler sistemi olarak alt kültürler "toplumsallaştırma normlarının ve ilişkilerinin dışında kendi toplumsal normlarıyla yaşayan; farklı (kendine özgü) bir ahlak ve iletişim biçimini; barınma, eğlenme tarzını, sanatsal faaliyeti ile gerçekte bireysel tepki ve ifade biçimlerini grupsal söyleme dönüştürmektedir. Yani alt kültür, "grup kültürünün, egemen kültürden farklı olduğunu ifade eder. Grup üyeleri bu farklılıkları onaylar, devamını arzu ederler.

Sonuç

Futbol, tüm dünyada sosyolojik bir hareket olarak ortaya çıkmış ve kitlelerin dili haline gelmiştir. Bugün artık futbol, sadece bir oyun olmanın ötesinde çağdaş popüler kültürün derinliklerini keşfetmemizde etkili olan bir araç konumundadır. Futbolu iyi anlamak ve analiz edebilmek, içinde yaşadığımız toplumu ve dünyayı daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Dünya üzerinde hiçbir spor dalı, futbol kadar her ülkenin sahip çıktığı ve milli kimliğin bir göstereni haline getirdiği evrensel bir referans olma özelliğine erişememiştir. Bugün futbol seyircilerinin davranışları, bunların kişilik özellikleri bir tartışma konusu haline almıştır. Özel izlenimlerden, bilimsel çalışmalara kadar dile getirilmekle olan bu konu etrafındaki fikirler, değişik olmakla beraber, genel eğilim şudur ki, son yıllarda tribünler birer problem alanı haline almış, seyircilerin ve taraftarların davranışlarında istenmedik yönde değişiklikler olmuştur. Bu çalışmada, futbolun toplumsal hafızada ki karşılığının daha belirgin bir şekilde ortaya koyulabilmesi için karikatürlerin anlatım dilinden yararlanılmıştır. Futbolun klasik bir oyundan farklı olarak bireysel ve toplumsal etkileri hatta tehditleri karikatür gibi abartılı bir dil aracılığıyla net bir şekilde görülebilmektedir. Spor genelinde futbolun iktidarının oluşmasındaki önemli etkenlerin başında bu oyunun, günümüz toplumlarında çok büyük kitleleri yakından ilgilendirmesi gelmektedir ki teknolojik gelişmeleri çok hızlı biçimde uygulamaya sokan kitle iletişim araçları tarafından kitlesel ilgi sürekli olarak yinelenip, yeniden üretilerek sıcak tutulur. Etkin katılım bir yandan sporcu, izleyici, yönetici ya da futbolun diğer aktörleri olarak doğrudan, diğer yandan ise futbolla eklemlenen ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel olgular dolayısıyla gerçekleşmektedir. Kitle iletişim araçlarının futbol üzerindeki etkinliğinin evrensel nitelikleri Türkiye'de de görülmektedir ve futbolun iktidarının oluşmasında belirleyici niteliği göz ardı edilemeyecek denli etkilidir, önemlidir. Futbolun emekleme dönemini yaşadığı cumhuriyetin ilk günlerinde, İstanbul'un "merkez" özelliği, basın bu kentte odaklaşması ile birlikte düşünüldüğünde; Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş takımlarının kurulan ilk futbol kulüpleri olması, sporun futbolla özdeşleştirilmesinde önemli bir etken olarak görülüyor. Öte yandan İstanbul'un hemen her dönem, kültür ve ekonomi merkezi olma özelliği, onu diğer kentlerin gözünde olağanüstü, ulaşılması güç, ama çekici bir düş konumuna getirmiştir. Futbol sahalarında yaşanan şiddet hareketlerinin en önemli sonucu, spordaki dostluk ve rekabetin yerini giderek düşmanlığa ve saldırganlığa bırakmasıdır. Oyunun, oyunluktan çıkarılması yani Huizinga'nın belirttiği, "oyunun olanaksızlaşması" durumunda gerçek bir uygarlığın varlığını sürdürebilmesi de olanaksız bir hale gelecektir. Her ne olursa olsun, yeter ki bizim takımımız kazan-sın mantığı içerisinde yapılan her türlü eylem kısa süreli başarılar getiriyor gibi gözükse bile bundan asıl zararlı çıkacak olan doğrudan oyunun, yani futbolun kendisi olacaktır. Şiddetin, futbolun güzelliği ile rekabetin getirdiği "daha ileriye, daha iyiye" gitme tutkusunun önüne geçmesine izin verilmemelidir. Sporda şiddet olaylarının değişik boyutlarda değişik ülkelerde çıktığını görmektedir. Fakat en büyük spor faciaları gelişmiş ülkelerde olmaktadır. Bu ülkelerde sanayi toplumlarının sosyal hastalıkları olarak bilinen toplumda yabancılaşma, yalnızlaşma, maddi tatmine rağmen manevi tatminsizlik içinde olmak, kendi kendini uyuşturma ihtiyacını hissetmek, normal dışı her şeyi idealleştirmek, gayesizlik, anomik intihar, yüksek boşanma oranları ve çeşitli sapma davranışlar bugünün gelişmiş sanayi toplumlarının çözüm bekleyen meseleleridir.

KAYNAKLAR

Arıkan, A.N., Farklı Branşlardaki Spor Seyircilerinin Sosyo-Kültürel Profili ve İzleyicilik Durumları Üzerine Bir Araştırma, G.Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2000.

Bozdemir, M., Futbol Fanatizminin Sosyolojik Açından Tahlili., Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998.

Çobanoğlu, Y., Spor Sosyolojisine Giriş, CBÜ BESYO, Manisa, 1997.

Huizinga, J., Homo Ludens, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

Kılıçgil, E., Sosyal Çevre-Spor İlişkileri, Bağırın Yayınevi, Ankara, 1985.

Murphy, P., Williams, J., Dunning, E., Football on trial, Spectator violence and development in the football world, Routledge, London, 1990.

Özcan, A.O., “Spor Felsefemiz ve Problemleri”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2001, s.91-200.

Sloan, L. R., The function and impact of sports for fans: A review of theory and contemporary research. In J. H. Goldstein (Ed.), “Sports, games and play: Social and psychological viewpoints”, Hillsdale, NJ, Laurence Erlbaum Associates, 1979, s. 219-262.

